

Rusų emigracijos iš Lietuvos priežastys: tyrimų apžvalga, spaudos ir interviu duomenų analizė

Andrius Marcinkevičius

Lietuvos socialinių tyrimų centras
Lithuanian Social Research Centre
El. paštas andrius@ces.lt
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5871-4311>

Monika Frėjutė-Rakauskienė

Lietuvos socialinių tyrimų centras
Lithuanian Social Research Centre
El. paštas monika@ces.lt
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9357-8201>

Santrauka. Straipsnyje analizuojama, kokios priežastys lemia pastaraisiais dviem dešimtmečiais rusų etninės mažumos narių emigraciją iš Lietuvos. Stingant oficialių statistinių duomenų apie etninių mažumų grupių emigracijos iš Lietuvos mastą ir priežastis, šiame straipsnyje pateikiame kokybinius Lietuvos spaudos rusų kalba ir interviu su rusų tautybės informantais duomenis. Šie duomenys leidžia pažvelgti į minėtus aspektus iš rusų etninės grupės perspektyvos. Analizuojami spaudos straipsnių apie emigraciją iš Lietuvos tematikos ir turinio ypatumai bei nagrinėjamos informantų pasakojimuose konstruojamos emigracijos sampratos. Svarstoma, kaip rusų emigracija iš Lietuvos siejasi su šalies raidai aktualiais socioekonominiais, sociopsichologiniais ir kitokio pobūdžio (specifiniais) veiksniais.

Pagrindiniai žodžiai: rusų etninė grupė, emigracija iš Lietuvos, emigracijos priežastys.

The Reasons of Emigration of Russians from Lithuania: Research Overview, Analysis of Press and Interview Data

Summary. The causes of the emigration of the members of the Russian ethnic minority from Lithuania in the last two decades are analyzed in the article. There is a lack of official statistics about the scale (numbers) and reasons for the emigration of ethnic minority groups from Lithuania. Therefore, the qualitative data analysis of Lithuanian press in the Russian language and interviews with informants of Russian nationality is presented in the article. The qualitative data analysis allows to look at the aspects on emigration from the Russian ethnic minority group perspective. The topics of articles about emigration and emigration aspects reflected in informants' interviews are analyzed. It is considered how emigration of Russians from Lithuania is related to socio-economic, socio-psychological and other factors important to the country's development.

Keywords: Russian ethnic group, emigration from Lithuania, reasons for emigration

Received: 01/06/2020. Accepted: 14/10/2020

Copyright © 2021 Andrius Marcinkevičius, Monika Frėjutė-Rakauskienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Emigracija pastaruosius keletą dešimtmečių išlieka viena iš svarbiausių Lietuvos socialinės raidos problemų, darančių žymų poveikį visuomenės etninei struktūrai. Migracinių procesų poveikis lietuvių visuomenei palyginti plačiai aptariamas viešajame ir moksliniame diskursuose, bet šių procesų įtakos etninių mažumų grupėms problema iki šiol sulaukia mažai dėmesio. Oficialiosios statistikos ir sociologinių tyrimų duomenys rodo, kad rusai yra sparčiausiai po lietuvių emigruojanti iš Lietuvos etninė grupė po Nepriklausomybės atkūrimo. Per paskutinius tris dešimtmečius rusų tautybės gyventojų skaičius šalyje dėl emigracijos ir kitų veiksnių sumažėjo per pusę. Atkūrus Nepriklausomybę daug rusų išvyko iš Lietuvos dėl pokomunistinės transformacijos, lėmusios radikalius politinės santvarkos, socialinės ir ekonominės struktūros šalyje pokyčius. Šie pokyčiai buvo ypač reikšmingi atvykusiems į Lietuvą imigrantams iš kitų sovietinių respublikų, kurie žlugus SSRS įgijo prieš savo valią etninių mažumų statusą. Daugelis iš jų, atstovaudami techninei inteligentijai ir įvairių pramonės šakų darbuotojams, neteko sau įprastų nišų užimtumo sektoriuje (Касаткина, 2007, p. 18–42). Vėliau rusų, kaip ir kitų tautybių Lietuvos gyventojų, emigraciją į užsienio šalis lėmė daugiausiai su europine integracija susiję politiniai, socialiniai, ekonominiai ir demografiniai iššūkiai.

Naujausi demografiniai tyrimai rodo, kad mažėja ne tik rusų, bet ir kitų Lietuvos pagrindinių etninių mažumų (lenkų, ukrainiečių, baltarusių) narių skaičius ir nuošimtis, o kartu didėja lietuvių santykinė dalis visuomenėje (Stankūnienė et al., 2016, p. 109). Kiekybiniai pokyčiai, vykstantys rusų ir kitose istoriškai susiformavusiose etninių mažumų grupėse, yra aktualūs, nes dėl jų kinta palaipsniui ne tik visuomenės etninės sudėties rodikliai, bet ir etninių mažumų grupių tapatybės bruožai, svoris ir vaidmuo įvairiose socialinės veiklos srityse (švietime, kultūroje ir pan.). Politiniu lygmeniu šis procesas Lietuvoje nėra sureikšminamas, o dėl oficialių statistinių duomenų rinkimo ir struktūravimo pagal tautybę stokos yra sudėtinga išmatuoti socialinių, ekonominių ir demografinių procesų poveikį atskirų Lietuvos etninių grupių charakteristikoms. Tad, siekiant įvertinti etninių mažumų grupėse vykstančius pokyčius ir užčiuopti jų priežastis „iš vidaus“, būtina pasitelkti kitus informacijos šaltinius. Šiame straipsnyje pateikiami ir analizuojami mokslinio projekto „Socialinis ir istorinis teisingumas Lietuvoje: etninė ir generacijų dimensija“ metu¹ sukaupti Lietuvos spaudos rusų kalba tyrimo bei kokybinių pusiau struktūruotų interviu su įvairių kartų Lietuvos rusais ir rusų savanoriškų organizacijų atstovais duomenys. Šie duomenys leidžia papildyti naujomis išvalgomis ligšiolinių emigracijos iš Lietuvos tyrimų rezultatus, identifikuoti rusų etninei grupei aktualias šiuolaikines socialines problemas ir išskirti priežastis, skatinančias dalį rusų emigruoti iš Lietuvos.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti, kokios priežastys lemia pastaraisiais dešimtmečiais rusų etninės grupės narių emigraciją iš Lietuvos.

Tyrimo metodai: Lietuvos spaudos priemonių rusų kalba ir kokybinių interviu su rusų tautybės informantais analizė.

¹ Projektas vykdytas 2016–2018 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto mokslininkų ir finansuotas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. LIP-031/2016).

Tyrimo aktualumas ir metodologija

Lietuvoje, kaip ir užsienio šalyse, stinga tyrimų, siejančių emigraciją iš Lietuvos arba Baltijos šalių su etniškumo (pokyčių etninių mažumų grupėse) aspektu. Sistemingai šiuo atžvilgiu atliekami tik lietuvių migracijos ir diasporos moksliniai tyrimai. Vytauto Didžiojo universitete vykdomų šios krypties veiklų visuma dėl čia sutelktų akademinų, mokslinių ir struktūrinių resursų įvardijama Pasaulio lietuvių universitetu. Skirtingų sričių mokslininkai pastarąjį dešimtmetį tyrė lietuvių migracijos ir diasporos istoriją (Aleksandravičius, 2013; Danytė, 2019), šiuolaikinio lietuvių tautinio identiteto raiškos ir išsaugojimo išėivijoje problemas (Taljūnaitė, Labanauskas, 2009; Čiubrinskas, 2011; Čiubrinskas et al., 2014; Kuznecovienė, 2014; Daukšas, 2017), užsienyje gyvenančių lietuvių kalbinio (Ramonienė, 2015) ir etnoreliginio (Celešiūtė, 2015) tapatumo kaitos bei daugelį kitų aktualių klausimų. Panašios tematikos tyrimų plėtotė atliepia Lietuvos valstybės politinį interesą stiprinti ryšius su užsienyje gyvenančiais lietuviais, skleisti ir išsaugoti jų gretose lietuvybę.

Atlikta palyginti daug tyrimų, analizuojančių emigracijos iš Lietuvos ir kitų dviejų Baltijos šalių po 1990 m. skaičiaus tendencijas, emigrantų sociodemografines charakteristikas, emigracijos priežastis ir pasekmes, vyriausybės politinį atsaką į masinę emigraciją (Sipavičienė, Stankūnienė, 2013, p. 61); taip pat nagrinėta darbuotojų iš Lietuvos emigracija į Skandinavijos šalis ekonominės krizės laikotarpiu (Genelyte, 2019). Pažymėtina, kad emigracijos iš Lietuvos socioekonominių priežasčių tyrimuose vartojamos dažniausiai emigrantų etninės priklausomybės atžvilgiu neutralios „Lietuvos piliečių“ ar „Lietuvos gyventojų“ sąvokos. Būtent šios, o ne etninių grupių sąvokos siejamos su užimtumo, lyties ir amžiaus dimensijomis, kuriose vykstantys pokyčiai lemia visos Lietuvos visuomenės struktūros kismą. Etninė dimensija taip pat nėra sureikšminama emigracijos iš Lietuvos sociopsichologines priežastis analizuojančiuose tyrimuose (Genys, 2019; Strumickienė, 2019 ir kt.). Išimtis iš šios taisyklės yra demografiniai tyrimai, akcentuojantys ryšį tarp emigracijos iš Lietuvos procesų ir rusų bei kitų etninių grupių sociodemografinių charakteristikų kaitos (Sipavičienė, Stankūnienė, 2011; Jasilionis et al., 2015; Stankūnienė et al., 2016). Etniškumo problematikai skirtuose tyrimuose yra atkreiptas dėmesys į etninių mažumų grupių narių skaičiaus mažėjimą, keliant prielaidą, kad viena iš šio reiškinio priežasčių yra emigracija, ypač tarp jaunimo ir kvalifikuotų darbuotojų (Leončikas, 2007; Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič, 2012; Labanauskas, 2014, 2016). Visgi iki šiol stinga išsamesnių tyrimų, nagrinėjančių migracinių procesų poveikį atskirų etninių mažumų grupių raidai. Tuo metu pagal Lietuvos URM koordinuojamą ir keliolikos valstybės institucijų bei įstaigų įgyvendinamą „Globalios Lietuvos“ programą yra atliekami nuo 2012 m. užsakomieji tyrimai (apklausos), skirti iš esmės lietuvių emigracijos iš Lietuvos priežasčių, gyvenimo užsienyje būklės ir poreikių, sąlygų lietuvybei išsaugoti analizei (2012–2019 m. užsienio..., 2020).

Stingant oficialių statistikos duomenų ir mokslinių tyrimų apie santykį tarp emigracijos iš Lietuvos ir etninių mažumų grupėse vykstančių pokyčių bei siekiant išplėsti diskusiją minėtu klausimu, šiame straipsnyje analizuojami papildomų šaltinių – spaudos ir kokybinių interviu – konstruojamos emigracijos iš Lietuvos sampratos. Spauda suvoki-

ama šiuo atveju ne tik kaip svarbi žiniasklaidos rūšis, skirta visuomenei informuoti apie politines, socialines, ekonomines ir kitas aktualijas, bet ir kaip veikianti pagal savitus dėsnius informacijos struktūrinimo ir visuomenės grupių nuomonių ir nuomonių apie šias grupes formavimo priemonė. Žiniasklaidą tyrinėjantys mokslininkai pažymi, kad masinė žiniasklaida yra verslas, kuriame susikerta korporacijų ir visuomenės interesas, todėl, iš vienos pusės, debatų pobūdį žiniasklaidoje lemia įvairūs galios santykiai, iš kitos pusės, ji sudaro prielaidas žinių, transliuojančių socialinės politikos tikslus, sklaidai (Jansen et al., 2011). Nuo kasdienių galios santykių pobūdžio (Young, 2000, p. 53) daug priklauso, kokios visuomenės grupės yra reprezentuojamos ir su kokiais politiniais, socialiniais, ekonominiais ar kultūriniais diskursais jos dažniausiai siejamos žiniasklaidoje. Skiriasi žiniasklaidos priemonių finansiniai ištekliai, tikslinė auditorija, populiarumas ir pristatomos informacijos spektras, todėl ir šiomis priemonėmis visuomenės grupės pasiekianti informacija įvairuoja. Žiniasklaidos priemonių vartojimo įpročiams reikšmės turi etniniai ir socialiniai (tautybės, amžiaus, socialinio statuso, išsilavinimo) veiksniai. Neatsitiktinai žiniasklaidos priemonių turinys Vakarų moksliniame diskurse jau daugelį metų yra kritinės diskurso analizės objektas. Į šią tyrimų sritį besigilinantys mokslininkai, pasitelkdami įvairias tarpdisciplinines prieigas, aiškinasi, kokie politiniai, socialiniai ir ekonominiai veiksniai turi įtakos informacijos rengimui, struktūrinimui ir pateikimui žiniasklaidoje (žr. Van Dijk, 1993; Fairclough, 2003, etc.).

Rengiant šį straipsnį buvo atrinkti 274 straipsniai iš spaudos priemonių rusų kalba – populiariausio Lietuvoje interneto dienraščio DELFI rusiškos versijos (*ru.delfi.lt*) ir spausdintų savaitraščių „Litovskij kurjer“ (Литовский курьер) bei „Obzor“ (Обзор). Šios priemonės nėra orientuotos tik į rusų etninės grupės interesus, o nušviečia įvairius rezonansinius einamojo laikotarpio įvykius. Tikėtina, kad tai kryptinga pozicija, siekiant pritraukti platesnę skaitytojų auditoriją. Kita vertus, interneto dienraštis DELFI ir spausdinti laikraščiai rusų kalba reikšmingi tyrimui kaip daugelį Lietuvos rusų pasiekiantys ir jų nuomonę apie Lietuvos aktualijas formuojantys šaltiniai. Renkantis šias spaudos priemones buvo taip pat svarbus auditorijos amžiaus ir socialinio statuso kriterijus, nes 2015 m. atliktas žiniasklaidos vartojimo įpročių tyrimas atskleidė, kad iš tekstinės informacijos šaltinių elektroninę žiniasklaidą dažniau renkasi jaunesnio amžiaus (18–39 metų) ir aukštesnio išsilavinimo Lietuvos rusai, o vyresnės kartos (40 metų ir vyresni) ir žemesnio išsilavinimo šios tautybės atstovai teikia pirmenybę laikraščiams (spaudą populiariau lenkia televizija, o kita rusams svarbi žiniasklaidos rūšis yra radijas) (LSTC, Petrušauskaitė, 2015, p. 19). Savaitraščių „Litovskij kurjer“ ir „Obzor“ turinys kritikuojamas politologų dėl sąsajų su Rusijos politine konjunktūra, netikslaus kitų informacinių šaltinių citavimo, skeptiškos nuomonės apie Lietuvą konstravimo, didelio dėmesio Rusijos aktualijoms (Klimanskis et al., 2017, p. 24–25). Kita vertus, spausdintų leidinių formuojamos sampratos apie įvairius Lietuvos socialinės raidos aspektus ryškiai skiriasi nuo interneto dienraštyje DELFI konstruojamų analogiškų sampratų, todėl tik šių abiejų priemonių turinio analizė leidžia geriau pažinti rusiškai skaitančią auditoriją Lietuvoje pasiekiančių žinių įvairovę.

Vykdam atranką, iš interneto dienraščio DELFI buvo atrinkti emigracijos tematikai skirti tekstai rusų kalba, paskelbti 2015–2017 m. pagrindinėse socialines ir ekonomines Lietuvos aktualijas atspindinčiose portalo rubrikose (Мнения и комментарии, Общество)

(iš viso 182 straipsniai). Iš savaitraščių „Litovskij kurjer“ ir „Obzor“ buvo atrinkti visi per tą patį laikotarpį publikuoti tekstai emigracijos iš Lietuvos tematika (iš viso 92 straipsniai). Atrankos chronologinės ribos (2015 m. sausis – 2017 m. gruodis) apėmė vieną iš intensyviausių ir daugiausiai atgarsio žiniasklaidoje sulaukusių emigracijos etapų. Apie tai byloja kasmetinė statistika: 2015 m. atrinkti 42 straipsniai, 2016 m. – 104, 2017 m. – 128. Atliekant turinio analizę išryškėjo keletas smulkesnių tematikų, kurioms priskirtini dauguma atrinktų tekstų: 1) emigracijos iš Lietuvos statistikos tendencijos; 2) demografinės, socialinės ir ekonominės emigracijos iš Lietuvos prielaidos; 3) sociopsichologinės emigracijos iš Lietuvos priežastys; 4) priemonių emigracijai iš Lietuvos mažinti ir emigrantams iš užsienio grąžinti paieška. Straipsnyje svarstoma apie rusų emigracijos iš Lietuvos priežastis ne tik remiantis minėtu publikacijų masyvu, bet ir tekstais, atspindinčiais mažiau atgarsio šalies viešajame diskurse sulaukusias temas, bet aktualias būtent rusų emigracijos iš Lietuvos priežasčių paieškos kontekste.

Atsižvelgtina, kad spauda rusų kalba, nušviesdama emigracijos iš Lietuvos kiekybinius rodiklius, šio reiškinio priežastis ir pasekmes, skelbia dažniausiai ne originalius tekstus, o atrinktus ir išverstus į rusų kalbą Lietuvos naujienų agentūrų (BNS, ELTA) pranešimus, interneto dienraščio DELFI lietuviškos versijos, kitų lietuviškų periodinių leidinių ar naujienų portalų verstinius tekstus. Tokia prieiga, viena vertus, atspindi, kaip spaudos priemonės rusų kalba atrenka ir struktūruoja sau aktualią informaciją apie emigraciją ir tokiu būdu formuoja savo auditorijos nuostatas. Kita vertus, dėl šios prieigos taikymo spaudoje rusų kalba stinga rusų etninės mažumos grupės narių balso arba balso „iš apačios“. Šiai spragai užpildyti tampa ypač pravartūs kokybinių interviu su rusų tautybės informantais duomenys.

Straipsnyje pristatomi 36 kokybinių pusiau struktūruotų interviu su Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Visagino gyventojais duomenys. Šiame straipsnyje panaudoti interviu su rusų tautybės Lietuvos piliečiais, gimusiais Lietuvoje arba jos ilgamečiais gyventojais, atlikti straipsnio autorės M. Frėjūtės-Rakauskienės. Informantai buvo atrenkami taikant „sniego gniūžtės“ principą, kai vienas informantas galėjo rekomenduoti ne daugiau kaip tris kitus galimus informantus (-es). Apklausti skirtingų lyčių (dauguma moterų – 29), amžiaus grupių, etninės priklausomybės (rusų ir lietuvių, pagal tai, kokiai tautybei save priskiria) ir socialinio statuso atstovai. Atsižvelgiant į informantų sovietmečio patirtis buvo apklausti trijų kartų atstovai: jaunesnioji (25–35 metai, 15 informantų), vidurinė (36–55 metai, 13 informantų) ir vyriausioji (daugiau nei 55 metai, 8 informantai). Lauko tyrimas atliktas 2016 m. liepą – 2018 m. gegužę. Pasirinktų miestų gyventojai buvo apklausiami pagal parengtą tyrimo klausimyną lietuvių ir rusų kalbomis. Interviu vyko ne mažiau kaip 45 min., o klausimynas buvo sudarytas iš kelių klausimų sričių, tokių kaip darbo rinka, švietimas, sveikatos apsauga, mažumų teisės, teisingumas policijos ir teismų srityje, politinio ir ekonominio gyvenimo patirtys skirtingais laikotarpiais. Taip pat atlikti interviu ir su rusų savanoriškų organizacijų lyderiais ir atstovais, kurie pateikė istoriniame ir dabartiniame politiniame kontekste aktualiausias šiai bendruomenei problemas. Pasirinkti apklausti aktyviausiai veikiančių rusų savanoriškų organizacijų, kurios užsiima kultūrine ir šviečiamąja, mokomąja veikla, atstovai. Vilniuje kalbėta su aštuonių, Kaune su šešių, Klaipėdoje su trylika ir Visagine su septynių organizacijų atstovais. Organizacijų

kontaktų buvo ieškota tiek įvairiuose sąvaduose (pvz., Tautinių mažumų departamento), tiek naudotas ir „sniego gniūžtės“ atrankos principas, kai vienu organizacijų lyderiai arba atstovai nurodydavo kitas aktyvias rusų bendruomenės organizacijas. Interviu su rusų savanoriškų organizacijų atstovais metu buvo siekiama sužinoti apie šių organizacijų įsikūrimo ir veiklos motyvus ir aiškinamasi, kiek šių organizacijų veikla, lyderių supratimu, yra siejama arba siejasi su socialinio ir istorinio teisingumo sampratomis. Informantai kalbėdami šiomis temomis savo interviu įvardydavo aktualų „emigracijos iš Lietuvos“ aspektą, tad šiame straipsnyje šis aspektas yra labiau išryškintas.

Rusų emigracijos iš Lietuvos priežastys: statistikos ir tyrimų apžvalga

Svarstant apie rusų emigracijos iš Lietuvos priežastis, dera atsižvelgti į vykstančius šioje etninėje grupėje skaičiaus, amžiaus struktūros, išsilavinimo, užimtumo ir socialinio statuso pokyčius per pastaruosius keletą dešimtmečių. Iš šių pokyčių galima spręsti apie tai, su kokiais socialiniais ir ekonominiais iššūkiais susiduria rusai šiuolaikinėje Lietuvoje, kokį poveikį šie iššūkiai daro jų adaptacijai visuomenėje ir kokie veiksniai daugiausiai prisideda prie nuostatų emigruoti į užsienio šalis.

Laikotarpiu tarp 1989 ir 2011 m. surašymų rusų nuošimtis Lietuvoje sumažėjo 3,5 proc. (nuo 9,3 proc. iki 5,8 proc.), o skaičius – 48,7 proc. (nuo 344,5 tūkst. iki 176,9 tūkst.) (Lietuvos statistikos departamentas, 2013). Nuo 2001 iki 2011 m. surašymo rusų skaičiaus mažėjimas siekė 19,5 proc. (palyginkime: ukrainiečių – 27 proc., baltarusių – 15,5 proc., lenkų – 14,8 proc.) (Lietuvos statistikos departamentas, 2013) (žr. 1 lentelę). 2014 m. Lietuvoje priskaičiuoti 147 753 (5,0 proc.), 2015 m. – 139 507 (4,8 proc.) rusų tautybės žmonės (Butkus, 2015). 2019 m. rusai sudarė jau tik 4,5 proc. visų šalies gyventojų (Lietuvos gyventojai, 2019).

1 lentelė. *Gausiausios Lietuvos etninės grupės remiantis surašymų duomenimis (tūkst. ir proc.)*

Tautybė	1989		2001		2011	
	Tūkst.	Proc.	Tūkst.	Proc.	Tūkst.	Proc.
Lietuviai	2 924,3	79,6	2 907,0	83,5	2 561,3	84,2
Lenkai	258,0	7,0	235,0	6,7	200,3	6,6
Rusai	344,5	9,4	219,8	6,3	176,9	5,8
Baltarusiai	63,2	1,7	42,9	1,2	36,2	1,2
Ukrainiečiai	44,8	1,2	22,5	0,7	16,4	0,5

Šaltinis: Stankūnienė et al., 2016, p. 127.

Atitinkamai rusų tautybės gyventojų dalis mažėja ir pagrindiniuose jų susitelkimo centruose miestų ir rajonų savivaldybėse (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Gyventojų sudėtis pagal tautybę kai kuriose savivaldybėse 2001 ir 2011 m. remiantis surašymų duomenimis (proc.)

Savivaldybė	Lietuviai		Rusai		Lenkai	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011
Vilnius	57,5	63,2	14,0	11,9	18,9	16,5
Kaunas	92,9	93,6	4,4	3,8	0,4	0,4
Klaipėda	71,3	73,8	21,3	19,6	0,4	0,3
Šiauliai	92,8	93,6	4,8	4,1	0,2	0,1
Panevėžys	95,7	96,1	2,9	2,4	0,2	0,2
Vilniaus r.	22,4	32,5	8,4	8,0	61,3	52,1
Klaipėdos r.	97,0	94,9	1,7	3,1	0,1	0,1
Ignalinos r.	79,1	80,8	9,1	8,3	8,3	7,1
Visagino r.	15,0	18,6	52,4	51,9	8,6	9,3
Zarasų r.	71,5	72,9	19,7	18,7	6,7	5,9

Šaltinis: Stankūnienė et al., 2016, p. 130–131.

Mokslinių tyrimų duomenys byloja apie glaudų ryšį tarp skaičiaus mažėjimo ir radiklios amžiaus struktūros kaitos rusų etninėje grupėje. Jau 2001 m. konstatuota, kad rusų dalis amžiaus grupėje iki 20 metų tapo mažesnė, o vyresnių nei 55 metų grupėje – didesnė negu šalies vidurkis (Leončikas, 2007, p. 149). Mažėjančio gimstamumo tarp rusų tendenciją patvirtino 2009–2010 m. atliktas ENRI-East tyrimas (Matulionis et al., 2011). Naujausių demografinių tyrimų duomenimis, amžiaus struktūros pokyčiai lemia, kad rusai kartu su kai kuriomis kitomis Lietuvos etninėmis grupėmis (baltarusiais, lenkais) neturi demografinio potencialo atsinaujinti, t. y. amžiaus struktūrose yra sukaupta intensyvios šių tautybių, ypač rusų ir baltarusių, depopuliacijos būseną (Stankūnienė et al., 2016, p. 42).

Aiškindami rusų skaičiaus mažėjimo ir amžiaus struktūros kaitos priežastis mokslininkai pažymi ne tik natūralių demografinių veiksnių įtaką (pavyzdžiui, aukštesnio išsilavinimo žmonėms būdingą mažėjantį gimstamumą), bet ir nenatūralių demografinių procesų svarbą. Emigracija, ypač jaunų ir mobilių žmonių, įvardijama kaip vienas iš svarbiausių rusų skaičiaus mažėjimo veiksnių (Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič, 2012). Pavyzdžiui, 2009–2010 m. ENRI-East tyrime atkreiptas dėmesys į tai, kad potencialios migracijos nuostatos rusų etninėje grupėje buvo žymiai labiau išreikštos nei tarp kitų tautybių Lietuvos gyventojų (atitinkamai 52,4 proc. ir 29,3 proc.) (Matulionis et al., 2011). Šios nuostatos iki šiol atsispindi praktikoje, nes rusai išsiskiria iš kitų tautybių šalies gyventojų intensyviausia žmonių emigracija (Klūsener et al., 2015; Jasilionis et al., 2015). Demografiniai tyrimai taip pat atskleidžia esant glaudų ryšį tarp migracijos ir amžiaus bei išsilavinimo rodiklių pokyčių rusų etninėje grupėje. Emigracija į Vakarus laikotarpiu tarp 2001 ir 2011 m. surašymų smarkiai sumažino jaunimo ir vidutinio amžiaus (20–45 metų) atstovų skaičių. Anot demografų, rusų (ir baltarusių) etninių grupių „amžiaus struktūros deformacijose (2011 m. surašymo duomenimis, didžiulės 65–70 metų amžiaus „įdubos“) akivaizdūs ne tik nūdienos, bet ir pirmųjų Nepriklausomybės metų emigracijos į Rytus

(Rusiją, Baltarusiją) padariniai, kai į buvusias Sovietų Sąjungos teritorijas išvyko daugiau negu 60 000 slavų tautybių emigrantų“ (Sipavičienė, 1997; Stankūnienė et al., 2016, p. 42).

Vertindami pokyčius rusų etninėje grupėje, mokslininkai užčiuopia ir asimiliacinių procesų poveikį (Leončikas, 2007, p. 38; Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič, 2012). Asimiliacija siejama su švietimo sistemoje vykstančiais procesais, t. y. mokyklų rusų mokomąja kalba skaičiaus mažėjimu, ir su rusų, kaip gimtosios kalbos, bei lietuvių kalbos vartojimo įpročių kaita. Mažėjant šalyje gyventojų skaičiui, laikotarpiu tarp 2001 ir 2011 m. surašymų besimokančiųjų bendrojo lavinimo mokyklose mokinių skaičius sumažėjo 27,8 proc., o mokyklose rusų mokomąja kalba – daugiau nei dvigubai (59,6 proc.) (Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič, 2012, p. 23). Tad mokyklų skirtingomis mokymo kalbomis skaičius minėtu laikotarpiu mažėjo irgi netolygiai (taip pat žr. Frėjūtė-Rakauskienė et al., 2016). Santykinai daugiausiai sumažėjo mokyklų rusų mokomąja kalba (49,2 proc.), mažiau – mokyklų lietuvių kalba (42,2 proc.), mažiausiai – mokyklų lenkų mokomąja kalba (33 proc.) (Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič, 2012, p. 24). Analizuojant lietuvių kalbos ir rusų, kaip gimtosios kalbos, vartojimo įpročius viešose ir privačiose sferose, iškalbingi yra reprezentatyvus tyrimo duomenys, rodantys, kad namuose 68 proc. rusų tautybės respondentų kalba tik rusų kalba (lietuvių kalba – 7,8 proc., rusų ir lietuvių kalba – 24,3 proc.) (LSTC, Petrušauskaitė, 2015, p. 7). Be to, 64,1 proc. respondentų nurodė laisvai kalbantys (rašantys ir skaitantys) lietuvių kalba, o kad šios kalbos nemoka arba negali ja bendrauti, nurodė tik 8,3 proc. respondentų (LSTC, Petrušauskaitė, 2015, p. 7). Du trečdaliai (66 proc.) respondentų aukščiausią išsilavinimą buvo įgiję rusų kalba, o trečdalis (32,5 proc.) – lietuvių kalba (LSTC, Petrušauskaitė, 2015, p. 6). Sociolingvistiniai tyrimai išskiria rusams būdingą dvikalbystės formą, kai šeimoje ir su artimaisiais bendraujama rusų kalba, o viešojoje sferoje dažnai vartojama lietuvių kalba. Manoma, kad prie šios dvikalbystės stiprėjimo prisideda ir vienodas visiems Lietuvos moksleiviams lietuvių kalbos egzaminas (Brazauskienė, 2013, p. 180). Sociolingvistai sieja išvardytus veiksnius su grėsme rusų kalbai, nes, prarasdama vartojimo erdves, ši kalba praranda ir savo prestižą, o tai gali lemti ir vartojamos kalbos kokybę (Brazauskienė, 2013, p. 183).

Bene sudėtingiausi yra pamatuoti rusų etninės grupės užimtumo laipsnį ir įvertinti šio veiksnio svarbą jų nuostatoms emigruoti iš Lietuvos, nes Lietuvos įgyvendinamoje socialinės integracijos politikoje etninė dimensija yra nematoma – tautinių mažumų situacija darbo rinkoje nestebima (nuo 2004 m. Lietuvos statistikos departamentas neskelbia duomenų apie etninių grupių užimtumą). Ypač trūksta duomenų apie nedarbo lygį skirtingų etninių grupių viduje, pajamų iš darbinės veiklos skirtumus. Mokslinių tyrimų metu sukaupti negausūs duomenys žymi galimus etninių mažumų dalyvavimo darbo rinkoje sunkumus (pavyzdžiui, didesnis nedarbo lygis, žemesnės pajamos), bet išskiria ir pozityvius veiksnius – nedarbo lygis didžiuosiuose miestuose, kuriuose ir gyvena didžioji dalis rusų, yra mažesnis nei šalies vidurkis. Be to, rusai išsiskiria santykinai aukštu išsilavinimo lygiu (Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič, 2012, p. 29). Iš specifinių veiksnių dažniausiai įvardijami lietuvių kalbos žinių lygis, diskriminacija arba neigiamas darbdavių požiūris dėl tautybės, Lietuvos pilietybės ne(turėjimas), taip pat turimi socialiniai ryšiai ir teritorinio mobilumo įgūdžiai (Okunevičiūtė-Neveauskienė et al., 2007; Okunevičiūtė-Neveauskienė, 2010; Šliavaitė, 2012).

Tačiau 2015 m. atlikto reprezentatyvaus tyrimo duomenys parodė, kad tik kiek mažiau nei trečdalis (30,2 proc.) rusų tautybės informantų darbindamiesi ar darbinuose santykiuose turėjo problemų dėl valstybinės lietuvių kalbos nemokėjimo, tik nedidelė dalis nurodė, kad dėl lietuvių kalbos nemokėjimo negavo paaukštinimo (22 proc.) ar nebuvo priimti į darbą (23 proc.) (LSTC, Petrušauskaitė, 2015, p. 7). Nors palyginti nedidelė dalis tautinių mažumų atstovų (23 proc.) manė, kad diskriminacija dėl tautybės Lietuvoje yra paplitusi, paklausus apie lietuvių ir nelietuvių tautybės asmenų galimybes gauti darbą ar kilti karjeros laiptais, net 31 proc. respondentų atsakė manantys, kad nelietuvių tautybės asmens galimybės yra mažesnės nei lietuvių tautybės asmens (LSTC, Petrušauskaitė, 2015, p. 9). Sudėtinga iš minėtų duomenų spręsti apie objektyvią rusų etninės grupės narių situaciją Lietuvos darbo rinkoje. Apie tam tikrų problemų egzistavimą šioje srityje leidžia kelti prielaidą 2009–2010 m. ENRI-East tyrimo duomenys, rodantys, kad gana didelė dalis (38 proc.) rusų tautybės respondentų priskyrė save žemam socialiniam sluoksniui. Rusų etninėje grupėje buvo ir didžiausia respondentų dalis, savo socialinį statusą įvertinusi aukščiausiais balais (20,4 proc.), o viduriniam socialiniam sluoksniui save priskyrė tik 38,2 proc. rusų (Matulionis et al., 2011). Šie duomenys tyrimo metu bylojo apie ryškius vidinius socialinio statuso skirtumus rusų etninėje grupėje, tačiau dėl jau minėtų šiame straipsnyje priežasčių nėra naujesnių šio pobūdžio duomenų. Manytume, kad intensyvus dėmesys ir svarstymas apie savo socialinį statusą Lietuvos visuomenėje ir daugelio rusų tautybės respondentų nepasitenkinimas juo, skirtingai nuo kitų etninių grupių, ir galėjo lemti spartesnę nei kitų etninių grupių emigraciją. Kita vertus, europinės integracijos laikotarpiu rusų emigracija iš dalies sutapo su bendromis emigracijos iš Lietuvos tendencijomis, nes kaip galimas migracijos tikslo šalis rusai dažnai nurodė ne tik Rusiją (29,3 proc.), bet Jungtinę Karalystę (16,1 proc.) ir JAV (10,9 proc.) (Matulionis et al., 2011).

Skirtingais laikotarpiais Visagine atliktuose sociologiniuose tyrimuose su rusais (ir rusakalbais) migracija buvo įvardijama informantų kaip viena iš prisitaikymo prie socialinių ir ekonominių pokyčių strategijų. Daug jaunų žmonių iš Visagino tuomet buvo išvažiavę dirbti ir gyventi į kitas Europos šalis arba Rusiją, o dalis informantų svarstė apie tokią galimybę (plačiau žr. Šliavaitė, 2005, p. 161–162; Labanauskas, 2014, 2016, p. 135–139).

Socialinės geografijos srities mokslininkai, analizavę gyventojų skaičiaus kaitą Lietuvoje, atkreipia dėmesį ne tik į emigracijos užsienį, bet ir vidaus migracijos procesus, tarp jų – žymius gyventojų skaičiaus pokyčius. Šiais duomenimis, laikotarpiu tarp 2001 ir 2011 m. surašymų Vilniaus ir Klaipėdos metropolinių regionų, kuriems istoriškai būdinga gyventojų tautinės sudėties įvairovė, visuomenė darėsi etniniu atžvilgiu vienaalytiškesnė, o rusų skaičius šalies didmiesčiuose ir aplink juos (išskyrus Vilnių) sumažėjo nuo 1989 m. labiau nei lenkų skaičius (Lietuvos statistikos departamentas, 1990, 2002, 2013, cit. iš: Burneika et al., 2017, p. 72–73). Etninių mažumų grupės Vilniaus mieste ir rajone tiek profesinio statuso, tiek išsilavinimo, tiek gyvenamosios vietos patrauklumo prasmėmis atsidūrė blogoje situacijoje. Žymūs socialiniai skirtumai tarp etninių grupių mieste, manoma, susiję su dideliu valstybės valdymo ir verslo paslaugų sektoriumi, kuriame sutelktos gerai apmokamos darbo vietos ir dirba daugiausia lietuvių tautybės gyventojai, atvykstantys dažnai į Vilnių iš visos Lietuvos (Burneika et al., 2017, p. 105).

Sunkiau apčiuopti ryšį tarp rusų etninės grupės narių emigracijos nuostatų ir specifinių šiai grupei lūkesčių. Vienas iš aktualiausių lūkesčių yra sąlygų puoselėti etninę tapatybę užsitikrinimas, kuris neretai yra politizuojamas šalies viešojo diskurso. Pavyzdžiui, Nepriklausomybės pradžioje etninio nacionalizmo sklaida – valstybinės lietuvių kalbos ir lietuvių etninės kultūros įsitvirtinimas, etninės daugumos dažnas tapatinimasis su piliečių bendruomene viešajame diskurse (Senn, 1992; Laurėnas, 2003; Kasperavičius, Biveinis, 2007; Budrytė, 2011) – lėmė tai, kad dalis nelietuvių tautybės gyventojų jautė turintys mažiau galimybių dalyvauti atgimstančios valstybės politiniame, socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime. Sociologiniai tyrimai rodo, kad dalis rusų, ypač vyriausiosios kartos, akivaizdžiai patiria įtampą dėl geopolitinės Lietuvos orientacijos į Vakarus (pvz., Leončikas, 2004), kuri turi žymios įtakos valstybėje įgyvendinamos etninės politikos turiniui, rusų kalbos ir kultūros raiškos lauko siaurėjimui, komplikuotam Lietuvos ir Rusijos dvišalių santykių pobūdžiui. Įtampos, kylančios dėl būtinybės derinti iš esmės prieštaringas šių dviejų šalių posovietinio laikotarpio tautines tapatybes, atspindinčias skirtingą istorinių įvykių ir valstybingumą pagrindžiančių naratyvų vertinimą, yra įvardijamos etninių procesų tyrinėtojų kaip svarbi kliūtis rusų etninės grupės atstovavimui Lietuvos politiniame lauke. Kaip ir tai, kad yra paliktas savičiai Lietuvos ruso – integracinės tapatybės, derinančios abiejų etninių grupių tapatybių elementus, formavimas (Petrušauskaitė, Pilinkaitė Sotirovič, 2012, p. 38; Klumbytė, 2017, 2019; Frėjutė-Rakauskienė et al., 2018). Žiniasklaidos diskurso tyrimai byloja, kad rusų etninė grupė jau daugelį metų Lietuvos viešajame diskurse siejama su dabartinės Rusijos valdžios politika ir jos keliamomis grėsmėmis šalies nacionaliniam saugumui (Frėjutė-Rakauskienė, 2013, 2015, p. 48). Neatmestina, kad išvardyti veiksniai irgi svarbūs migracijos nuostatų sklaidai tarp rusų, bet dėl politinio atspalvio apie juos viešai nėra priimta kalbėti taip dažnai ir atvirai, kaip apie daugumos Lietuvos gyventojų gerovę lemiančius socioekonominius veiksnius. Negalima vienareikšmiškai teigti, kad tik vyresnės kartos rusai patiria įtampą dėl geopolitinės Lietuvos orientacijos į Vakarus, nes 2016–2018 m. atliktas tyrimas su rusų tautybės informantais Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir Visagine atskleidė, kad ne tik vyresni, bet ir jauni rusai jaučia tarpvalstybinių Lietuvos ir Rusijos bei tarptautinių santykių politizavimą (Frėjutė-Rakauskienė et al., 2018).

Kita vertus, sociologiniai tyrimai (Матулионис et al., 2013; Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė, 2012; Frėjutė-Rakauskienė, 2011) atskleidė, kad globalizacijos ir Lietuvos europeizacijos kontekstuose, kalbant apie europinį identitetą, jaunesniosios kartos atstovai rusai labiau tapatinasi su Europos regionu, Europa, o vidurinės ir vyriausiosios kartos informantų tapatinimasis su Europos regionu ir Europa sunkiau apibendrinamas (Frėjutė-Rakauskienė, 2011, p. 105). Be to, 2013 m. sociologų (Taljūnaitė, 2014; Labanauskas, 2014) atlikto kokybinio tyrimo Klaipėdoje ir Visagine duomenys parodė, kad globalizacijos ir europeizacijos sąlygomis tautinis tapatumas jauniems rusams atrodo nelabai svarbi kategorija, nes ekonominę, socialinę ir kultūrinę savirealizaciją jie sieja su ta šalimi, kuri suteikia ar teiktų geresnes pragyvenimo sąlygas (rečiau Rusija, dažniau Lietuva ir ES) (Taljūnaitė, 2014, p. 121–122; Labanauskas, 2014, p. 139).

Reziumuojant galima konstatuoti, kad rusų emigracijos iš Lietuvos priešasčių dera ieškoti ne tik visai šalies visuomenei svarbiuose socialiniuose, ekonominiuose ir demografiniuose procesuose, bet ir specifiniuose, šiai etninei grupei aktualiuose iššūkiuose.

Emigracijos iš Lietuvos sampratos spaudoje rusų kalba ir interviu su rusų tautybės informantais

Atliktos Lietuvos spaudos rusų kalba priemonių turinio analizės duomenys rodo, kad 2015–2017 m. emigracija buvo pristatoma kaip vienas iš svarbiausių veiksnių, lėmusių radikalius **demografinius pokyčius** Lietuvoje pastaraisiais dešimtmečiais. Aptariant emigracijos mastus spaudoje remiamasi Lietuvos statistikos departamento duomenimis, pateikiama gyventojų emigracijos ir imigracijos skirtingais laikotarpiais lyginamoji statistika (pavyzdžiui, per paskutinius keletą mėnesių arba metų, lyginant su tuo pačiu laikotarpiu praeitais metais ir pan.), įvardijami didžiausius gyventojų skaičiaus pokyčius patyrę miestai ir populiariausios emigracijos kryptys (Didžioji Britanija, Airija, Norvegija ir kt.). Pavyzdžiui, 2015 m. viename iš atrinktų savaitraščių teigta, kad Čikagoje gyvena daugiau lietuvių negu Palangoje, o Londone – daugiau negu Marijampolėje, Utenoje, Mažeikiuose ar kituose miestuose (Литовцы в мире..., 2015). 2016 m. konstatuota, kad Lietuvą paliko apytikriai tiek žmonių, kiek gyvena rajono centre (pavyzdžiui, Marijampolėje), o didžiausia dalimi emigravusių, tenkančių 1 000 gyventojų, išsiskyrė Visagino savivaldybė (36,7) (Эмигранты..., 2016). 2017 m. tarp miestų, netekusių žymios dalies gyventojų, irgi minėtas gausiai rusų tautybės žmonių gyvenamas Visaginas (Жеймантас, 2016; Курбанова, 2017).

Svarstant apie demografinius pokyčius spaudoje rusų kalba ne kartą pažymėta emigracijos profesinė ir amžiaus struktūra, pabrėžiant didelį realios ir potencialios **specialistų ir jaunimo emigracijos** mastą. Pavyzdžiui, tarp dažniausiai išvykstančių įvardijami medikai, medicinos seserys, mokslininkai (tarp jų chemikai ir farmacininkai), IT specialistai, suvirintojai, statybininkai, dirbę užsienyje ne tik pagal profesiją, bet ir mažiau kvalifikuotą darbą. Pabrėžta, kad su šių profesijų atstovais išvyksta ir jų šeimos nariai, o labiausiai juos traukia į užsienį atlyginimas ir perspektyvų pasilikti Lietuvoje stoka. Kita vertus, pristatytos hipotetinės tyrimų išvalgos, kiek dar jaunimo paliktų šalį esant galimybei. Pavyzdžiui, 2017 m. cituoti tyrimai, kuriais remiantis 43,2 proc. aštuntokų norėtų palikti Lietuvą, o kas šeštas lietuvis mokosi anglų kalbos tam, kad išvyktų dirbti į užsienį (Пукене, 2017a, 2017b). 2016 m. išspausdintas tekstas apie tai, kad 35 proc. abiturientų nesieja savo ateities su Lietuva, o šalį ypač palieka jauni ir kvalifikuoti specialistai (Из Литвы бегут..., 2016). Formuojant skaitytojų požiūrį į emigraciją spaudoje rusų kalba dažniau buvo vartotos situaciją dramatinizuojančios negu pozityvius aspektus įvardijančios antraštės. Nevengota cituoti ir ekspertų (mokslininkų, bankų analitikų) prognozių apie Lietuvos demografinę raidą artimiausiais dešimtmečiais:

Pasak A. Sipavičienės, pati didžiausia problema – emigracijos struktūra. Vyrauja jaunimas, darbingo amžiaus žmonės, paklausių profesijų atstovai <...>. Taip, EK konstatuoja, kad ekonomika Lietuvoje auga, bet skurdas ir socialinė atskirtis Lietuvoje yra vieni iš didžiausių, pajamų nelygybė didėja, trečdalis gyventojų yra ant skurdo ribos, mokesčių nesurinkimas vienas didžiausių ES, tuo Lietuva nusileidžia tik Rumunijai. Mokesčiai, kuriuos moka mažiausiai uždirbantys gyventojai – patys didžiausi. (Самошкайте, 2017a)

Interviu su rusų tautybės žmonėmis Lietuvos miestuose (Kaune, Klaipėdoje, Vilniuje ir ypač Visagine) taip pat atskleidė, kad emigracijos procesai – labai aktuali tema, o pati

emigracija (tiek faktiškai, tiek ir ketinimais emigruoti) būdinga itin jaunų žmonių aplinkoje. Pavyzdžiui, jaunos informantės iš Visagino teigimu, gana didelė emigrantų iš šio miesto bendruomenė gyvena Anglijoje ir Airijoje, nes daugelis mokinių, baigusių mokyklą rusų mokomąja kalba, skirtingai nei mokiniai, baigę mokyklą lietuvių mokomąja kalba, vyksta į šias šalis studijuoti, o vėliau ten susiradę darbą pasilieka:

Jau pakankamai tokia didelė Visagino bendruomenė yra Londone ir kituose dar miesteliuose... ir Airijoje, man atrodo... ta prasme tie, kurie dar anksčiau važiavo studijuoti. Daugelis išvažiuodavo ten studijuoti, tai tendencija tokia, kad jie ten lieka, nes susiranda darbą pagal specialybę. O iš lietuvių mokyklos šiaip mažai kas ir įstojo į universitetus. Nebuvo tokio labai masiškai... daug kas ar pasienio mokyklą, ar profesinę mokyklą... universiteto tai nebuvo. (jaunesniosios kartos moteris iš Visagino, interviu vyko lietuvių kalba)

Interviu metu vyriausiosios kartos atstovai dažniausiai dalijasi ne savo asmeninėmis emigracijos patirtimis, bet savo vaikų arba anūkų istorijomis, kurie įvairių motyvų vedami emigravo į užsienio šalis (pvz., Jungtinę Karalystę, Airiją, Vokietiją, Rusiją, etc.):

Į Vokietiją išvažiavo. Niekada jie nebeatvažiuos čia. <...> Todėl, kad ten geriau. Vaikams moka, jie dirba. O čia jie nieko negaudavo. <...> Darbo vietų nėra, pensija maža. Visur taip, o mūsų matai... nenori mokėti. Aš sakau „gerai, mes, rusai, tylim“, bet kodėl lietuviai tyli? Kodėl lietuviai jauni išvažiuoja, kodėl jie nekelia maišto, kad reikia čia tėvynėje gyventi? (vyriausiosios kartos moteris iš Visagino, interviu vyko rusų kalba²)

Interviu metu su jaunesniosios kartos atstovais rusais pastebime, kad etniškumas ir etninis aspektas, pvz., lietuvių kalbos mokėjimo arba neigiamo požiūrio į juos tautiniu arba kalbiniu pagrindu klausimai, skirtingai nuo vyriausiosios kartos atstovų, nėra taip aktualizuojami, todėl ir kalbant apie motyvaciją emigruoti labiau akcentuojamos ekonominės paskatos, būdingos apskritai lietuvių kilmės Lietuvos piliečių emigracijai:

Apie emigraciją Lietuvoje kas antras galvoja, gal net daugiau, nes vis tiek pinigine prasme mes čia labai pralaimim. Kartais net dvigubai ar trigubai. <...> Jei aš dirbčiau užsienyje, aš greičiausiai trigubai daugiau gaučiau ir turėčiau daugiau. Tai dėl to kartais atsiranda minčių apie emigraciją. Pagalvojus apie tai, kiek man ten reikės padaryti, kad aš ten išvažiuočiau, tai aš nustoju apie tai galvoti. <...> Taip. Nes reikės ir ieškoti buto, ir daug skirtingų dalykų, pvz., gauti kortelę, gauti draudimą tos šalies. Labai daug darbo. (jaunesniosios kartos vyras iš Visagino, interviu vyko lietuvių kalba)

Pavyzdžiui, dažnas jaunesniosios kartos informantas, gimęs nepriklausomoje Lietuvoje, skirtingai nuo savo tėvų, kurių neretas buvo sovietmečio migrantai, įvardija Lietuvą kaip savo gimtuosius namus ir finansinių motyvų vedami kalba apie emigraciją ir ketinimus rasti geresnį darbą ne kitoje valstybėje, bet migruojant šalies viduje (pvz., į didesnius miestus), taip išreikšdami norą gyventi, dirbti, kurti savo šeimas bei auginti vaikus Lietuvoje:

Tai irgi turbūt yra susiję su asmenine reiškia, šeimos istorija, kad mano tėvai Lietuvoj neturi jokių šaknų. Iš mamos ypač pusės tai buvo nuolatinis keliavimas po tuometinę Sovietų Sąjungą.

² Šią ir kitas interviu citatas iš rusų kalbos į lietuvių kalbą išvertė straipsnio autoriai.

Tai man tas toks reiškia, kažkoks įsitvirtinimas vienoj vietoj pakankamai daug reiškia ir kadangi mano paties gyvenime buvo tai, kad nuo kažkurio momento aš Klaipėdos mieste savęs visiškai nemačiau, kalbant apie darbus ir ten asmeninius interesus ir panašiai, tai kai supratau, kad Vilniuje aš jaučiuosi labai komfortiškai, man kol kas nesinori šitos vietos iškeisti į kažkokią vietą, kur aš turėsiu praktiškai nuo nulio vėl pradėt įsikūrinėt. (jaunesniosios kartos vyras iš Vilniaus, interviu vyko lietuvių kalba)

Atlikta spaudos rusų kalba tekstų turinio analizė leidžia teigti, kad 2015–2017 m. emigracijos priežastys šiuose tekstuose didžiaja dalimi siejamos su įvairiais **socioekonomiais** veiksniais. Iš jų dažnai minėti ne tik perspektyvų kvalifikuotiems specialistams ir jaunimui pasilikti bei dirbti šalyje stoka, bet ir didelė pajamų nelygybė, darbo vietų trūkumas, nepalankių darbuotojams darbo santykių įsigalėjimas.

Straipsniuose, skirtuose **pajamų nelygybės** tematikai, akcentuojami maži darbuotojų atlyginimai, kainų augimas ir atitinkamai gyventojų perkamosios galios mažėjimas. Pavyzdžiui, 2015 m. buvo cituojami demografijos specialistai, pabrėžiantys, kad išvykstama yra iš tų šalių, kuriose gerovė, darbinės pajamos ir atlyginimai daug mažesni negu emigracijos tikslo šalyse (Демография на грани..., 2016). 2016 m. pristatytos tarptautinės finansų grupės tyrimo išvados, esą daugiausiai Lietuvos gyventojų susirūpinę dėl išlaidų pragyvenimui augimo ir pajamų trūkumo, aukštų maisto produktų kainų, nusivylimo ekonomine situacija šalyje (Страх нищеты..., 2016). 2017 m. buvo cituojami banko ekonomistai ir analitikai, kurie pripažino, kad per keletą metų Lietuvoje ženkliai išaugo ne tik atlyginimai, bet ir kainos. Be to, kainos išaugo visiems Lietuvos gyventojams, o atlyginimai didėjo anaiptol ne kiekvienam (Илькявичюте, 2017).

Tekstuose, reflektuojančiuose gyventojų emigracijos priežastis darbo rinkos kontekste, ne kartą minėti ekspertų ir eilinių žmonių nuogastavimai dėl **darbo vietų stokos** kaimo vietovėse ir gerai apmokamų darbo vietų trūkumo miestuose. Pavyzdžiui, 2015 m. cituoti ekonomistai (G. Nausėda, N. Mačiulis ir kt.), kurių nuomone, Lietuvos ekonomikai sudėtinga konkuruoti su Vakarų Europos šalimis, o šalies ekonomikos augimas pernelyg žemas, kad leistų generuoti pakankamai darbo vietų (Науседа: люди..., 2015). 2017 m. kalbinti ekspertai teigė, kad netgi spartus Centrinės Europos kontekste šalies ekonomikos augimas (BVP, atlyginimai) ir nedarbo lygio mažėjimas neatbaidė gyventojų nuo emigracijos, nes šis augimas buvo netolygus, jį pajautė tik nedidelė visuomenės dalis (BNS, 2017). Be to, didelio atgarsio sulaukė Europos Komisijos ataskaita, kurioje Lietuva įvardyta lydere visoje ES pagal socialinės nelygybės ir emigracijos mastą (Самошкайте, 2017).

Kitose spaudos publikacijose kalbėta apie **darbo santykių** problemą. Antai kritikuotas Lietuvos darbdavių požiūris į darbuotojus, socialinių garantijų darbuotojams stoka, vokelių darbovietėse paplitimas, nuolaidų ir mokesčių lengvatų verslo pradžiai trūkumas ir kt. Skirta dėmesio 2016 m. Seimo priimtam naujam Darbo kodeksui, kuris, cituotų pašnekovų nuomone, pablogino samdomo darbininko padėtį (lengvesnis atleidimas iš darbo, kompensacijų dėl atleidimo mažinimas ir pan.) (Самошкайте, Жилёнис, 2017). Be to, savaitraščiuose rusų kalba aštriai kritikuotas ir siūlytas peržiūrėti per pastaruosius metus ar net dešimtmečius Lietuvoje susiformavęs, neoliberalizmo ideologija grįstas darbo santykių modelis, kuris esą davė didžiausią naudą ne visuomenei ar ypač pažeidžiamoms jos grupėms, bet kapitalui (darbdaviams) (Захаров, 2016a):

Žmonės išvažiuoja iš Lietuvos, nes nori gauti už savo darbą tinkamą atlyginimą, kuris užtikrintų jiems ir jų šeimų nariams normalų pragyvenimą. Kitaip tariant, Lietuvos gyventojai, kaip ir prieš 25 metus, vis dar nori gyventi kaip Skandinavijoje. Tačiau kažkodėl per visą diskusijų laiką, beje, ne tokių audringų ir ilgų, neteko girdėti kaip apie pavyzdį ar argumentą Skandinavijos patirtį (čia būtų galima ir pavartoti žodį „socialistinę“; bet, vengiant nuodėmės, neverta, nors toje pačioje Švedijoje yra pats tikriausias socializmas) darbo santykių srityje. Pas juos ką, irgi tokie paties atleidimo iš darbo, tokie pat kompensacijų išmokėjimo principai?

Interviu metu įvairaus amžiaus rusų tautybės informantai, kaip ir atskleista spaudoje, dažniausiai įvardijo socioekonominės emigracijos priežastis, tokias kaip darbo vietų Lietuvoje trūkumas, maži atlyginimai, kurie jauniems žmonėms nesuteikia motyvacijos pasilikti:

Išvažiuo, na, todėl, kad žinote kaip... galbūt dėl to, kad labai maži atlyginimai iš esmės. Dėl to, aš galvoju, greičiausiai. Mažas atlyginimas, todėl veržiasi jaunimas. Ten didesnės perspektyvos, jeigu netgi gali, kaip pasakyti, ten išsimokslinti, kažkur netgi dirbti, visgi, daugiau ten uždirbs negu čia. Va dėl to ir emigruoja jaunimas, stengiasi rasti kažkokius ryšius kažkur, kad įlįstų kažkur; kažką. (vidurinės kartos moteris iš Vilniaus, interviu vyko rusų kalba)

Kita vertus, vyresnės (vidurinės ir vyriausiosios) kartos informantai, be neigiamų emigracijos aspektų, mato ir teigiamų aspektų, ypač apie nepriklausomoje Lietuvos valstybėje atsiradusias galimybes laisvai keliauti, įsidarbinti užsienyje. Dažnai toks teigiamas požiūris į emigraciją susijęs su sėkmingomis jų vaikų patirtimis ES valstybėse:

Aš už tai, kad dabar vis dėlto geriau. Todėl, kad sovietų laikais <...> vis tiek mes buvom kaip kalėjime bendram. Mes niekur negalėjom išvažiuot, nieko mes nematėm tais laikais. Pavyzdžiui, aš žiūriu į save ir savo sūnų. Jisai gi važinėja po visą pasaulį. Jisai turi galimybes kažką pasiekti, jeigu jisai norės. Mes to neturėjom <...>, kaip kiti man sako, ką, tada buvo geriau, ramiau gyvent, tu jau dirbi vienoj vietoj ir dirbi. Nu galbūt, bet aš žiūriu dėl vaikų vis dėlto gerai. (vidurinės kartos moteris iš Vilniaus, interviu vyko lietuvių kalba)

Spaudai rusų kalba reflektuojant gyventojų emigracijos iš Lietuvos priežastis pažymima ne tik socioekonominių, bet **sociopsichologinių veiksnių** svarba bei kompleksinis šio pobūdžio veiksnių poveikis gyventojų migracijos nuostatoms. Pavyzdžiui, 2015 m. pristatyti VDU mokslininkų tyrimo duomenys, atskleidžiantys, kad lietuviai emociniu, psichologiniu ir socialiniu atžvilgiu laimingesni jaučiasi emigracijos šalyse negu Lietuvoje: pozityviau reaguoja į savo asmeninio gyvenimo įvykius, supančius žmones ir visuomenę ir pan. Kita vertus, pristatoma tyrėjų įžvalga, kad šių emigrantų gerovė nepriklausomai nuo šalies, kurioje jie gyvena, siejama su finansinį komfortą užtikrinančiomis pajamomis, geresniu išsilavinimu, galimybe dirbti kvalifikuotą darbą. Tad cituota tyrimo išvada, kad didelis atlyginimas ir savirealizacijos galybės gali padėti sukurti gerovę ne tik užsienyje, bet ir gimtojoje šalyje (Литовцы в эмиграции..., 2015).

Remiantis cituotomis spaudoje 2016 m. VDU mokslininkų atlikto tyrimo įžvalgomis, dažniausios sociopsichologinės gyventojų išvykimo iš Lietuvos priežastys buvo bloga psichosocialinė ir emocinė atmosfera šalyje, skurdas, skausmas, patyčios, nepagarba asmenybei ir asmenybės žeminimas:

„Kur nepasisuksi, visur skurdas, skausmas, patyčios, nepagarba asmenybei ir žeminimas. Tai vyksta ir žiniasklaidoje, ir valstybinių įstaigų lygmeniu. Kaip rodo mano ir mano kolegų tyrimai, daugeliu atvejų žmonės patiria socialinį neteisingumą emociniu lygmeniu: nuolatinis nesaugumo, neteisybės jausmas, pagarbos trūkumas ir netikrumas dėl ateities verčia juos spręsti – pasinerti į beviltiškumą, nusižudyti ar emigruoti.“ Jis pažymėjo, kad daugeliui mūsų šalyje sunku išgyventi ir emociškai, ir materialiai, todėl žmonės renkasi emigraciją. (Анекдот о последнем..., 2016)

Interviu metu žmonės, kaip ir spauda, reflektuoja ne tik socioekonominius, bet ir sociopsichologinius veiksnius, kurie žmonių pasakojimuose vieni su kitais susisieja. Pavyzdžiui, gydytoja pasakodama apie medicinos sistemą, kurioje ilgus metus dirba, tuo pat metu kalba ir apie ekonominę gydytojų nepriteklių, mažus atlyginimus, didelius mokesčius, taip pat pabrėžia jų psichologinę jauseną, didelius krūvius, bandymą derinti valstybinę ir privačią praktiką, kuri ypač jaunos profesionalus skatina emigruoti:

Jam nėra kada nei žiūrėti į pacientus, jie neapkenčia tų pacientų, jie nenori to srauto, jie... nes jiems yra tas pats. Jie vis tiek gaus savo pinigus. Suprantat. O krūviai begaliniai, nes tas srautas suprantat, visų... tas popierizmas. <...> Atlyginimai nedideli, popierizmo darbas didžiulis, pacientų krūvos iš tikrųjų, ar ne. Visi nori gydytis nemokamai. Ir vieni kitų nekenčia. Vieni nekenčia, kad daug, kiti nekenčia, kad daktarai nieko neišmano ir iš to nieko nėra. Pas mus privačiose įstaigose niekas pacientų neatsiunčia. Jeigu mes neturim žinių, jeigu mes neskiriam pacientui dėmesio atitinkamo, pas mus niekas neis. <...> Jaunimas iš viso... kodėl jie išvažiuoja. Jie neturi galimybių, jie neturi sąlygų dirbti. Jie pasmaugti mokesčių, pasmaugti visuose tuose... o kas dėl specialistų, tai nėra taip paprasta. Ne visi gali privačiai dirbti, nes tai yra ir rizika, ir tam tikri, suprantat, charakterio ypatumai. (vidurinės kartos moteris iš Kauno, interviu vyko lietuvių kalba)

spaudoje rusų kalba, svarstant apie gyventojų emigraciją iš Lietuvos, greta socioekonominių ir sociopsichologinių priežasčių įvardijamos politinės priežastys, kurios labiausiai sietinos ne su visų šalies gyventojų, bet rusų etninės grupės specifika. Vienas iš ryškiausių pavyzdžių – **geopolitiniai pokyčiai Europoje po 2014 m.** Rusijos įgyvendintos Krymo aneksijos ir agresijos Rytų Ukrainoje, kai Rusija tapo vis dažniau įvardijama Lietuvos viešajame diskurse didžiausia grėsme šalies nacionaliniam saugumui, o bendradarbiavimo su sąjungininkais iš NATO stiprinimas esmine šio saugumo užtikrinimo sąlyga. Tad savaitraščiuose rusų kalba buvo neretai kvestionuojama Rusijos karinė grėsmė Lietuvai, argumentuojant tuo, kad didžiausią grėsmę šaliai kelia socioekonominiai iššūkiai, o ypač neoliberalizmo ideologijos sklaida:

Lietuviai masiškai paliko šią šalį ir pirmųjų trijų Lietuvos karo doktrinų, kuriose Rusija nebuvo įvardijama pagrindine grėsme saugumui, galiojimo metu. Palieka ir dabar. Kas gi pasikeitė? <...> juk neoliberalizmas Lietuvoje (kaip Latvijoje ir Estijoje) pakeitė okupacinį komunistinį režimą. Išeity, kad neoliberalizmas – tai laisvė! O visi, kurie drįsta abejoti (bent jau viešai) alternatyvų jam nebuvimu – vergystės gerbėjai, kenkėjai ir tautos priešai. <...> Tuo metu žiaurios neoliberalizmo prievartos („reformų“) prieš Baltijos šalių ir Rusijos žmones faktas galėtų tapti tuo jungiančiu faktoriumi, kurio abipusis suvokimas atvestų į išnykimą situacijos, kurioje šių

šalių tautos yra skirtingose fronto pusėse galimo karo akivaizdoje. Galėtų tapti. Bet globali neoliberalizmo sąranga turi savo šeiminkus, kurie nesuinteresuoti tuo, kad tautos teisingai identifiкуotų savo priešą „numeris vienas“. Nėra tuo suinteresuoti ir vietiniai neoliberalūs „elitai“. (Мартинкус, 2016)

Atitinkamai su nerimu spaudoje rusų kalba aptariamam laikotarpiu vertintos iš valstybės biudžeto skiriamos didelės **išlaidos krašto apsaugai**, kurios esą verčiau galėtų būti panaudotos socialinei ir ekonominei situacijai šalyje gerinti. Kai kuriose publikacijose išsakytas požiūris, kad žmonės yra didžiausias valstybės turtas, todėl, neskiriant vyriausybei pakankamo dėmesio jų socialinei ir ekonominei gerovei kelti, jie ir toliau emigruos iš šalies. Be to, investicijos į modernią ginkluotę nepasiteisins, nes, vykstant masinei emigracijai, Lietuvoje neliks ko ginti nuo tariamos Rusijos grėsmės:

Ne, apie emigraciją politikai kalbėjo visada, bet ji buvo tik viena iš problemų <...>. O čia staiga visi praregėjo ir puolė gelbėti Tėvynės. Netgi užmiršo apie būtinybę stiprinti šalies saugumo pajėgas, kas automatiškai reiškia vis naujų ir naujų milijonų eurų eikvojimą, šiuo metu kalbama mažiau. Tiesa, niekas iki šiol nepasakė, kokia nauda bus iš tų visų tankų ir raketų, kai jau nebus ko ginti dėl tos pačios emigracijos <...>. (Захаров, 2016)

Prie panašių svarstymų apie emigracijos priežastis sklaidos spaudoje rusų kalba prisidėjo Seimo sprendimas grąžinti nuo 2015 m. **privalomąją karo tarnybą**, kuris gali-mai lėmė emigrantų vyrų skaičiaus augimą (Из Литвы уезжают..., 2016; Количество эмигрантов..., 2016).

Apibendrinus kokybinių interviu duomenis matyti, kad, be įvardytų ekonominių priežasčių, skatinančių jaunimo emigraciją (menkas pramonės plėtojimas, darbo vietų trūkumas, minimalus darbo užmokestis, kartu su infliacija nedidėjančios pensijos etc.), rusų tautybės informantai akcentuoja ir politines priežastis, t. y. kai kurių politikų ir žiniasklaidos priemonių pabrėžiamas grėsmes Baltijos šalims (Lietuvai, Latvijai, Estijai), siejamas su Rusijos agresine politika, nukreipta prieš kaimynines šalis. Pavyzdžiui, rusų tautybės informantai pastebėjo, kad žiniasklaidos pranešimuose neretai atspindimi neigiami kai kurių politikų, valstybinių institucijų atstovų pasisakymai rusų etninės grupės arba jų atstovų atžvilgiu, ypač po 2014 m. Rusijos įvykdytos Krymo aneksijos ir karinės agresijos Rytų Ukrainoje, o rusų etninė grupė (kai kurie jos atstovai) ir kai kurios savanoriškos organizacijos tapo Valstybės saugumo departamento kasmetinių nuo 2014 m. viešai skelbiamų ataskaitų, įvardijančių grėsmes nacionaliniam saugumui, objektu (taip pat žr. Frėjutė-Rakauskienė, 2018a, p. 209; Frėjutė-Rakauskienė, 2018b; Frėjutė-Rakauskienė et al., 2018, p. 275–288):

Paastrėjo situacija su kažkuo tokiu, net nežinau kuo, bet Krymas, žinoma, šitą situaciją privedė iki „tam tikros kartelės“. Ir Krymas, ir reakcija Vakarų valstybių, ir reakcija mūsų šalies dėl įsipareigojimų prieš NATO ir ES dar aukščiau pakėlė šitą kartelę, todėl ir diplomatai dirba, ir Seimas, ir Prezidentas, ir sistema ir, žinoma, informacija eina labai negatyvi, žinoma, paastrėjimą sukėlė Krymas, o pridėjo ir Sirija, čia paprasčiausia kaip priedas, bet Krymas buvo pagrindinis. <...> Ir dar tos dvi paviešintos VSD ataskaitos, seniau to niekada nebūdavo,

bet kai viešai įrašo į liaudies priešus Lietuvos – na, tai atsiprasau. <...> Kratos mokyklose...“
(savanoriškos organizacijos Vilniuje atstovas, interviu vyko rusų kalba)

Šios minimos grėsmės, informantų nuomone, skatina neapykantos kurstymą ir sudaro pagrindą didinti išlaidas kariuomenei ir Lietuvos ginklavimuisi. Tokiu būdu tiek vyresnės, tiek jaunesnės kartos rusai pabrėžia neteisingą ir neracionalų valstybės biudžeto lėšų paskirstymą. Ypač akcentuojamas valstybės prioritetas krašto apsaugai, bet ne, pavyzdžiui, švietimo arba sveikatos sritims:

Mes labai didelę dalį skyrėm kariuomenei, o labai mažą – švietimui. Tai labai daug pasako apie mūsų šalį. Mūsų krašto apsauga... jeigu kas nors norės mus pulti, tai vargu ar padės... <...> Švietimui, medicinai, tiesiog vidiniam žmonių saugumui, tai pačiai policijai skirti daugiau, bet mes skiriam neaišku, kam. (jaunesniosios kartos vyras iš Visagino, interviu vyko lietuvių kalba)

Informantai (ypač vyresni) pastebi tam tikras įtampas visuomenėje dėl viešai žiniasklaidoje eskaluojamų pablogėjusių tarpvalstybinių Lietuvos ir Rusijos santykių, ypač po Rusijos karinės agresijos Ukrainoje:

Va, šita trintis stipri buvo <...>, kai tik pablogėjimas [tarpvalstybinių santykių – aut. pastaba], eina šitas va... pas žmones situacijos aštrinimas. Va greičiausiai ir dabar sako, kad visi tie „tankai, tankai... jau važiuoja iš Rusijos tankai“. (vidurinės kartos moteris iš Klaipėdos, interviu vyko rusų kalba)

Kalbėję jaunesniosios kartos atstovai taip pat pripažįsta tarpvalstybinių ir tarptautinių santykių intensyvų politizavimą ir neigiamą požiūrį į rusus bei rusakalbius, konstruojamą Lietuvos žiniasklaidos, kuris, informantų nuomone, yra nulemtas geopolitinio konteksto pakitimų, ypač Rusijos Krymo aneksijos, kontekste:

Net rusų kultūra yra rusų kultūra ir su rusų politika niekaip nesusijusi, net ir kalba. Mūsų žiniasklaida kažkodėl nori tai sutapatinti. Daro tikrai negerą darbą ir labai negerai būna rusakalbiams Lietuvoje kartais būtent dėl to, ypač jeigu koks mažesnis miestas, man atrodo taip. Vilniuje tai sudėtingiau tai pastebėti, nes čia daugiau tautų, daugiau žmonių. Aš kažkaip pastebiu tą žiniasklaidoje, bet nepastebiu to iš žmonių. Bendravime man to neteko pastebėti. (jaunesniosios kartos vyras iš Visagino, interviu vyko lietuvių kalba)

Kita vertus, vyriausiosios kartos atstovai pripažįsta, kad, skirtingai negu laikotarpiu, kai Lietuva išsikovojo nepriklausomybę, situacija pakito, kadangi nebėra tokio neigiamo požiūrio į tuos, kurie kalba rusiškai ir nemoka lietuvių kalbos (vyriausiosios kartos moteris iš Visagino, interviu vyko rusų kalba).

Dera pridurti, kad savaitraščiuose rusų kalba buvo minima **baimė dėl rusų asimiliacijos Lietuvoje**, kurią esą skatina nepalanki rusiško identiteto puoselėjimo ir ryšių su istorine tėvyne išsaugojimo atžvilgiu vyriausybės politika. Viename iš savaitraščių daug dėmesio skirta „Globalios Lietuvos“ programai, pabrėžiant teigiamą šios programos poveikį lietuvių emigrantų bendruomenių užsienio šalyse (įskaitant Rusiją ir Lenkiją) veiklai, įskaitant sudaromą galimybę išsaugoti lietuvių kalbą, tapatybę, ryšius su istorine tėvyne. Taip pat reiškiamas nusivylimas, kad iš Rusijos kilusiems žmonėms ir jų pali-

kuonims Lietuvoje nėra užtikrinamos panašios sąlygos, o bet kokie rusų etninės grupės atstovų ryšiai su istorine tėvyne yra pernelyg politizuojami pasitelkiant jau minėtą Rusijos grėsmės kortą (Мукин, 2016).

Interviu metu vyriausiosios ir vidurinės kartų atstovai taip pat išreiškia susirūpinimą dėl savaiminės rusų asimiliacijos visuomenėje, nurodydami į nykstančią rusų kalbą ir jos sumenkusį vartojimą (ypač tarp jaunimo). Manoma, kad ši asimiliacija iš dalies taip pat paskatinta neigiamo visuomenės požiūrio į rusus:

*Niekas man nedraudžia mano šeimoj kalbėti rusiškai ir niekas man nedraudžia, sakykime, jeigu aš noriu kurti kažkokią bendruomenę, jie man draustų ją kurti. <...> Ta asimiliacija, suprantat, jinai savo daro, bet jinai, kaip pasakyti... aš niekada nesigėdinau savo tautybės, kalbos, savo šakny *<...>*. Man tai labai svarbu, bet yra masė žmonių esant visai tai išoriškai aplinkai, jie gėdijasi, jie pradeda bijoti, gėdytis ir jie pradeda užgožti savyje šituos jausmus. Tai čia toks... tarsi nėra tokio vat... tiesioginio, ar ne, bet tos sąlygos, jos pačios daro iš žmonių. Jeigu, sakykime, būtų daugiau pagarbos, nebūtų tiek neapykantos, žmonės nebijotų. Galbūt jie labiau savo valstybingumą... ne valstybingumą... savo tautą, savo kalbą jie gerbtų, o kadangi taip yra, tai masė geriau nutyli. (vidurinės kartos moteris iš Kauno, interviu vyko lietuvių kalba)*

Nevyriausybinių organizacijų atstovai interviu metu minėjo tokias problemas, susijusias su švietimu, kaip sparti mokyklų rusų kalba reorganizacija ir ugdymo programų rusų kalba mažėjimas; taip pat privalomo rusų, kaip gimtosios kalbos, egzamino nebuvimas (taip pat žr. Frėjutė-Rakauskienė, 2018a, p. 222–230; Frėjutė-Rakauskienė, 2018b):

Todėl, kad neprivalomas egzaminas, todėl, kad kas lieka Lietuvoje, ji [rusų kalba – aut. pastaba] jiems praktiškai nereikalinga. Kas važiuoja į užsienį, reikalinga anglų kalba, todėl, iš esmės, tie dalykai. Na, žinoma, tie, kas važiuoja į Rusiją mokytis, jie dar yra pririšti prie egzamino ir pas juos ten bus kažkoks pokalbis, jeigu jie ten važiuoja. (savanoriškos organizacijos Klaipėdoje atstovė, interviu vyko rusų kalba)

Apibendrinant Lietuvos spaudos rusų kalba ir kokybinių interviu su rusų tautybės informantais duomenis, galima kelti prielaidą, kad rusų emigraciją iš Lietuvos lemia kompleksinės priežastys. Žymia dalimi šios priežastys nėra susijusios su etniškumu, nes atspindi bendrą Lietuvos gyventojų (ypač jaunesniosios kartos) nepasitenkinimą socioekonominė padėtimi ir sociopsichologiniu klimatu šalyje.

Kita vertus, iš atliktos duomenų analizės peršasi prielaida, kad iš dalies rusų emigracijos iš Lietuvos priežastys susijusios su specifiniais veiksniais, kuriems būdinga etninė dimensija. Rusijos karinės agresijos Kryme ir Rytų Ukrainoje nulemti geopolitinės situacijos Europoje po 2014 m. pokyčiai, šių pokyčių poveikis Lietuvos užsienio politikos prioritetų, karinės doktrinos ir viešojo diskurso turiniui yra aspektai, kuriais numanomai skiriasi daugumos lietuvių ir dalies Lietuvoje gyvenančių rusų požiūriai. Skirtingas šių aspektų interpretavimas gali turėti reikšmės rusų etninės grupės narių savijautai ir nuostatų emigracijos iš Lietuvos klausimu pobūdžiui. Kitas dalykas, kad visų anksčiau išvardytų politinių veiksnių reikšmė Lietuvos rusų atveju nepalyginamai sunkiau apčiuopiama negu socioekonominių arba sociopsichologinių priežasčių, nes susijusi su jautriais nacionalinio saugumo klausimais.

Išvados

Apibendrinant atliktą ligšiolinių tyrimų apie rusų etninės grupės padėtį Lietuvos visuomenėje apžvalgą, galima teigti, kad rusų emigracijos iš Lietuvos priežastis lemia išsilavinimo, užimtumo ir socialinio statuso pokyčiai per pastaruosius keletą dešimtmečių, kurie rusams virsta didesniais socialiniais ir ekonominiais iššūkiais negu etninei daugumai. Šie iššūkiai daro stiprų poveikį rusų pasirinkimui – adaptuotis Lietuvos visuomenėje ar priimti sprendimą emigruoti. Viena vertus, rusų emigraciją iš Lietuvos lemiantys veiksniai yra socioekonominiai, lemiami ekonominių (žemas užimtumo lygis ir pajamos) ir socialinių (nepasitenkinimas socialiniu statusu) iššūkių ir būdingi daugumai šalies gyventojų. Kita vertus, svarbūs sociopsichologiniai veiksniai, kurie susiję su kultūriniais (gimtosios kalbos vartojimas, švietimo įstaigų gimtąja kalba mažėjimas) ir politiniais (geopolitiniai pokyčiai, etniškumo politizavimas viešajame diskurse) iššūkiais, atitinkančiais specifinę rusų etninės grupės padėtį. Stingant oficialių statistinių duomenų apie etninių mažumų grupių emigracijos iš Lietuvos mastą ir priežastis, kokybiniai Lietuvos spaudos rusų kalba ir interviu su rusų tautybės informantais duomenys leidžia pažvelgti į minėtus aspektus iš rusų etninės grupės perspektyvos.

Lietuvos spaudos rusų kalba ir interviu su rusų tautybės informantais tyrimo duomenys patvirtina, kad rusai, beje, kaip ir daugelis etninių mažumų atstovų – Lietuvos piliečių, suvokia emigraciją kaip vieną iš pagrindinių prisitaikymo prie susiklosčiusios šalyje socioekonominės situacijos išiečių, o jų emigracijos kryptys driekiasi ne tik į Rusiją, bet ir į Vakarų. Maži atlyginimai, pajamų nelygė, darbo vietų stoka, darbuotojams nepalankus (neoliberalistinis) darbo santykių modelis yra dažniausiai spaudoje ir interviu įvardijami veiksniai, skatinantys emigruoti gyventojus iš Lietuvos, nepaisant jų tautybės, ypač aukštos kvalifikacijos specialistus ir jaunimą. Iš statistikos šaltinių paaiškėja, kad gausiai rusų gyvenamas Visaginas yra viena iš daugiausiai dėl emigracijos gyventojų netekusių rajono savivaldybių. Kita vertus, spauda, ypač savaitraščiai rusų kalba, labiau pabrėžia neigiamus emigracijos aspektus (populiacijos mažėjimas ir senėjimas, smūgis ateities ekonomikai, visuomenės socialinei ir demografiniai struktūrai), o interviu su informantais minimi ir teigiami šio reiškinio aspektai (galimybė nevaržomai keliauti, įsidarbinti, gauti didesnes pajamas, perspektyvos vaikams, anūkams, jaunimui ir pan.).

Spaudos analizė atskleidė, kad pabrėžiama ne tik socioekonominių, bet ir sociopsichologinių veiksnių, taip pat šių veiksnių kompleksinė reikšmė gyventojų nuostatoms emigruoti iš Lietuvos ir jų apsisprendimui dėl galimo grįžimo į tėvynę. Šiems veiksniams pristatyti ar aptarti skirtuose spaudos tekstuose dažnai atkreipiamas dėmesys į tai, kad daugelis Lietuvos gyventojų, nepaisant tautybės, jaučiasi nelaimingi ne tik materialiniu, bet emociniu ir psichologiniu atžvilgiais dėl patiriamų įvairių nepriteklių, mokesčių naštos, poreikio derinti keletą darbų, žeminimo darbovietėse, neteisybės išgyvenimų, pagarbos asmenybei trūkumo ir pan. Taip pat spaudoje cituojamos mokslinių tyrimų išvados, kad lietuviai emigracijoje jaučiasi laimingesni negu Lietuvoje, ir dažniau pristatomos individualios emigrantų integracijos užsienio šalyse sėkmės negu neprisitaikymo istorijos. Interviu metu surinktų duomenų analizė patvirtina glaudžiai tarpusavyje susijusių sociopsichologinių veiksnių svarbą rusų informantams vertinant emigracijos iš Lietuvos priežastis.

Atsižvelgiant į tai, kad rusai Lietuvoje yra etninės mažumos grupė, dalies iš jų emigraciją iš šalies lemia greičiausiai specifiniai veiksniai. Svarbiausi iš jų yra politiniai veiksniai, ypač susiję su geopolitiniais pokyčiais Europoje ir pasaulyje po 2014 m. Rusijos įvykdytos Krymo aneksijos ir karinės agresijos Rytų Ukrainoje. Spaudos ir interviu analizės duomenimis, šie veiksniai buvo tiesiogiai siejami su vyriausybės nutarimais peržiūrėti karo doktriną, įvardijant Rusiją didžiausia grėsme nacionaliniam saugumui, taip pat dėl minėtų geopolitinių pokyčių didinti išlaidas krašto apsaugai (įskaitant brangios karinės technikos įsigijimą) ir sugrąžinti privalomąją šauktinių karo tarnybą. Išlaidų krašto apsaugai didinimas suvokiamas savaitraščiuose rusų kalba ir dalyje interviu su informantais kaip žalingas Lietuvos valstybės raidai veiksnys, lemiantis tai, kad mažiau investuojama į šalį kankinančių socialinių ir ekonominių problemų sprendimą bei skatinama žmonių emigracija. Įvairių amžiaus grupių informantai interviu metu buvo linkę pabrėžti tarpvalstybinių Lietuvos ir Rusijos bei tarptautinių santykių politizavimą, neigiamo požiūrio į Lietuvą gyvenančius rusus (ir rusakalbius) konstravimą šalies žiniasklaidoje.

Savaitraščiuose rusų kalba, kurių auditorija sietina su vyresnio amžiaus skaitytojais, atsispindėjo rusų baimės asimiliuotis Lietuvoje problematika. Valstybės įgyvendinama politika interpretuota šiuose savaitraščiuose ne tik kaip negatyvus požiūris į Rusiją ir vaizdinio apie Rusijos grėsmę sklaidos šaltinis, bet ir kaip nepalankus veiksnys rusų identiteto (kalbos, istorijos) puoselėjimui ir kultūrinių ryšių su istorine tėvyne išsaugojimui. Sparti jaunesniosios kartos asimiliacija, rusų kalbos, kaip gimtosios kalbos, nykimas, ryšių su istorine tėvyne išlaikymas taip pat buvo išsakyti kaip svarbūs nykstančio rusų identiteto aspektai interviu su vyriausiosios kartos rusų tautybės atstovais ir rusų kultūrinių savanoriškų organizacijų atstovų naratyvuose. Atskirose publikacijose reikštas nusivylimas, kad rusams Lietuvoje nėra sudaromos panašios sąlygos bendradarbiauti su Rusija ir gauti iš jos paramą kultūriniam identitetui išsaugoti, kokiomis pastaraisiais metais naudojasi emigracijoje gyvenantys lietuviai. Interviu analizė taip pat atskleidžia, kad jaunesnioji karta nėra taip prisirišusi prie rusų etninių tradicijų kaip vyriausioji karta, turi geresnius lietuvių kalbos įgūdžius, yra geriau prisitaikiusi prie darbo rinkos situacijos, todėl atitinkamai nejaucia Lietuvoje neigiamo požiūrio į save arba diskriminacijos etniniu pagrindu. Daugelis jos atstovų emigruoja iš Lietuvos dėl ekonominių motyvų ir kartu pripažįsta, kad esant palankioms sąlygoms norėtų gyventi, dirbti ir auginti vaikus Lietuvoje.

Straipsnyje cituojami spaudos rusų kalba tyrimo šaltiniai

2012–2019 m. užsienio lietuvių apklausa (2020). [interaktyvus] [žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://urm.lt/default/lt/globali-lietuva/globalios-lietuvos-programa/tyrimai>>.

BNS (2017). Специалист: впервые рост экономики не влияет на темпы эмиграции из Литвы, *ru.delfi.lt*, 5 апреля.

Анекдот о последнем эмигранте – уже не смешно (2016). *Обзор*. 21–27 июля. № 29.

Демография на грани катастрофы (2016). *Обзор*. 31 марта – 6 апреля. № 13.

ЖЕЙМАНТАС, Витаутас. Страна неумолимо продолжает «таять» (2016). *Обзор*. 19–25 мая. № 20.

ЗАХАРОВ, Дмитрий (2016а). Что новый кодекс нам готовит. *Обзор*. 22–28 сентября. № 38.

ЗАХАРОВ, Дмитрий (2016б). С широко закрытыми глазами. *Обзор*. 6–12 октября. № 40.

Из Литвы уезжают мужчины (2016). *Обзор*. 30 июля – 5 августа. № 31.

- ИЛЬКЯВИЧЮТЕ, Юстина (2017). Экономист: если ничего не делать, остаться в Литве после 2020 года захотят не многие, *ru.delfi.lt*, 7 декабря.
- Количество эмигрантов увеличилось на четверть (2016). *Обзор*. 14–20 января. № 2.
- КУРБАНОВА, Галина (2017). Время демографических перемен. *Литовский курьер*. 2–8 февраля. № 5.
- Литовцы в мире (2015). *Литовский курьер*. 22–28 января. № 4.
- Литовцы в эмиграции счастливее... (2015). *Обзор*. 13–19 августа. № 33.
- МАРТИНКУС, Андрюс (2016). Главная угроза безопасности. *Литовский курьер*. 7–13 апреля. № 14.
- МУКСИНОВ, Рафаэль (2016). Невозвращенцы. *Литовский курьер*. 17–23 марта. № 11.
- Науседа: люди эмигрируют, поскольку лишились надежды (2015), *ru.delfi.lt*, 23 июля.
- ПУКЕНЕ, Рута (2017а). Исследование: из Литвы хотели бы эмигрировать 43,2 % восьмиклассников, *ru.delfi.lt*, 11 мая.
- ПУКЕНЕ, Рута (2017б). Исследование: детей растят для эмиграции, *ru.delfi.lt*, 3 июня.
- САМОШКАЙТЕ, Эгле (2017а). Эмигрировала почти четверть Литвы: особенно пугает тенденция последних двух лет, *ru.delfi.lt*, 5 апреля.
- САМОШКАЙТЕ, Эгле (2017б). Литва – чемпионка ЕС по уровню неравенства и эмиграции, *ru.delfi.lt*, 26 апреля.
- САМОШКАЙТЕ, Эгле; ЖИЛЁНИС, Мартинас (2017). Из-за нового Трудового кодекса прогнозируют рост эмиграции, *ru.delfi.lt*, 19 сентября.
- Эмигранты. *Литовский курьер*. 24–30 марта. № 12.

Literatūra

- ALEKSANDRAVIČIUS, Egidijus (2013). *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus. 632 p. ISBN 978-9955-34-402-5.
- BERESNEVIČIŪTĖ, Vida (2005). *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje*. In *Etniškumo studijos 2005*, Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas. 183 p.
- BRAZAUSKIENĖ, Jelena (2013). Lietuvos rusų kalbinės nuostatos. In M. Ramonienė (red.). *Miestai ir kalbos II. Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 175–185.
- BUDRYTĖ, Dovilė (2011). From Ethnic Fear to Pragmatic Inclusiveness? Political Community Building in the Baltic States (1988–2004). *Etniškumo studijos*, Nr. 1–2, p. 14–41.
- BURNEIKA, Donatas; UBARAVIČIENĖ, Rūta; VALATKA, Vytautas; BARANAUSKAITĖ, Aušra; POČIŪTĖ-SEREIKIENĖ, Gintarė; DAUGIRDAS, Vidmantas; KRUPICKAITĖ, Dovilė (2017). *Lietuvos metropoliniai regionai. Gyventojų erdvinė diferenciacija XXI a. pradžioje*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras. 152 p. ISBN 978-9955-531-59-3.
- BUTKUS, Alvydas (2015). *Lietuvos gyventojai tautybės požiūriu*. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://alkas.lt/2015/12/16/a-butkus-lietuvos-gyventojai-tautybes-pozhuriu/>>.
- CELEŠIŪTĖ, Ingrida (2015). Šiandienės Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios bendruomenės etnoreliginio tapatumo bruožai. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 1 (19), p. 121–149.
- ČIUBRINSKAS, Vytis (sud.) (2011). *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 204 p. ISBN 978-9955-12-750-5.
- ČIUBRINSKAS, Vytis; DAUKŠAS, Darius; KUZNECOVIENĖ, Jolanta; LABANAUSKAS, Liutauras; TALJŪNAITĖ, Meilutė (2014). *Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas (Vilnius: Versus aureus). 148 p. ISBN 978-9955-34-519-0.
- DANYTĖ, Milda (2019). Re-thinking the Concept of Diaspora: the Example of Lithuanian Migration History. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 1 (27), p. 61–77. <https://doi.org/10.7220/2351-6561.27.3>.
- DAUKŠAS, Darius (2017). „Savas“ ir „kitas“ Norvegijos visuomenėje: Norvegijos lietuvių atvejis. *Logos*, 93, p. 131–141. <https://doi.org/10.24101/logos.2017.75>.

FAIRCLOUGH, Norman (2003). *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London and New York: Routledge. ISBN 9780415258937.

FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika (2011). Rusai Lietuvoje ir Latvijoje: europinio, regioninio ir lokalaus identitetų sąveika. *Etniškumo studijos*, Nr. 1–2, p. 80–110.

FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika (2013). Rusų etninės grupės reprezentacija Lietuvos spaudoje. Negyjančios Antrojo pasaulinio karo žaizdos. In G. Potašenko (red.). *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 351–387.

FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika (2015). Etninių grupių, imigrantų ir LGBT žmonių reprezentacija Lietuvos interneto dienraščiuose. In *Nuomonės raiška Lietuvos internetinėje erdvėje: žmogaus teisės, etika ir teisminė praktika*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, p. 39–51.

FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika (2018a). Socialinio teisingumo aspektai ir rusų savanoriškos organizacijos. In M. Frėjutė-Rakauskienė; N. Klumbytė; A. Marcinkevičius; K. Šliavaitytė. *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, p. 189–237.

FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika (2018b). Socialinio teisingumo aspektai rusų etninės grupės pilietinėje veikloje Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, t. 29, Nr. 4, p. 239–245. <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v29i4.3850>.

FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika; KLUMBYTĖ, Neringa; MARCINKEVIČIUS, Andrius; ŠLIAVAITĖ, Kristina (2018). *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras. 320 p. ISBN 978-609-8193-19-0 (spausdintinis), ISBN 978-609-8193-21-3 (internetinis).

FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika; MARCINKEVIČIUS, Andrius; ŠLIAVAITĖ, Kristina (2016). Etninių mažumų grupės Lietuvoje: demografinė kaita ir socialinės padėties aspektai. In M. Taljūnaitė (sud.). *Lietuvos gyventojų grupių socialinė kaita*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, p. 85–108.

FRĖJUTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika; ŠLIAVAITĖ, Kristina (2012). Rusai, lenkai, baltarusiai Lietuvoje: lokalaus, regioninio ir europinio identitetų sąsajos. *Etniškumo studijos*, Nr. 1–2, p. 126–144.

GENELYTE, Indre (2019). (In)equality of Life: Lithuanian Labor Migration to Sweden during the Economic Crisis and Its Aftermath, 2008–2013. *Journal of Baltic Studies*, vol. 50 (1), p. 79–104. <https://doi.org/10.1080/01629778.2019.1570286>.

GENYS, Dainius (2019). Emocijų kartografija: subjektyvios lietuvių emigrantų patirtys. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 1 (27), p. 45–59. <https://doi.org/10.7220/2351-6561.27.2>.

YOUNG, Iris Marion (2000). *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press. 304 p. ISBN 9780198297550.

JANSEN, Sue Curry; POOLEY, Jefferson; TAUB-PERVIZPOUR, Lora (eds.) (2011). *Media and Social Justice*. New York: Palgrave Macmillan US. ISBN 978-0-230-11979-6.

JASILIONIS, Domantas; STANKŪNIENĖ, Vlada; MASLAUSKAITĖ, Aušra; STUMBRYŠ, Daumantas (2015). *Lietuvos demografinių procesų diferenciacija*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras. 200 p. ISBN 978-9955-531-49-4.

KASATKINA, Natalija; LEONČIKAS, Tadas (2000). *Lietuvos etninių grupių adaptacijos kontekstas ir eiga. Tyrimo modelis*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas / Eugrimas. 45 p. ISBN 9986-752-71-X.

KASATKINA, Natalija; LEONČIKAS, Tadas (2003). *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas / Eugrimas. 285 p. ISBN 9955-501-49-9.

KASPERAVIČIUS, Algimantas Povilas; BIVEINIS, Petras (2007). Tautiniai santykiai Lietuvoje 1988–1992 metais. *Lietuvos istorijos studijos*, t. 20, p. 64–84.

KLIMANSKIS, Simonas; IVANAUSKAS, Vilius; KAZĖNAS, Gediminas; KERŠANSKAS, Vytautas; LEGATAS, Šarūnas (2017). *Tautinės mažumos Lietuvoje*. Vilnius: Rytų Europos studijų centras. 75 p.

KLUMBYTĖ, Neringa (2017). Bipolinio istorinio teisingumo struktūros ir politinė atskirtis. Lietuvos rusakalbių prisiminimai apie Antrąjį pasaulinį karą Lietuvos ir Rusijos istorijos politikos kontekste. *Sociologija: mintis ir veiksmai*, t. 41, Nr. 2, p. 137–168. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2017.2.11725>.

KLUMBYTE, Neringa (2019). Sovereign Uncertainty and the Dangers to Liberalism at the Baltic Frontier. *Slavic Review*, vol. 78 (2), p. 12–23. <https://doi.org/10.1017/slr.2019.89>.

KLÜSENER, Sebastian; STANKUNIENE, Vlada; GRIGORIEV, Pavel; JASILIONIS, Domantas (2015).

The Mass Emigration Context of Lithuania: Patterns and Policy Options. *International Migration*, vol. 53 (5), p. 207–244. <https://doi.org/10.1111/imig.12196>.

KUZNECOVIENĖ, Jolanta (2014). Atmintis, išmokimas ir pilietybė antros kartos lietuvių imigrantų identiteto daryboje: Londono atvejis. *Etniškumo studijos*, Nr. 2, p. 29–47.

LABANAUSKAS, Liutauras (2014). Miesto socialinis ekonominis kontekstas ir tautinio tapatumo raiška: Visagino miesto atvejis. *Etniškumo studijos*, Nr. 2, p. 125–143.

LABANAUSKAS, Liutauras (2016). Rusakalbis jaunimas Visagine: antros ir trečios kartos migrantų tautinis tapatumas. In M. Taljūnaitė (sud.). *Lietuvos gyventojų grupių socialinė kaita*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, p. 125–141.

LAURĖNAS, Vaidutis (2003). Pilietinės visuomenės dilemos Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, t. 11, p. 5–22. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2003.1.5925>.

LEONČIKAS, Tadas (2004). Lietuvos etninių grupių nuostatos dėl narystės Europos Sąjungoje. *Etniškumo studijos*, p. 50–58.

LEONČIKAS, Tadas (2006). Asimiliacijos prielaidos ir mokyklos pasirinkimas: pirmokų tėvų grupių palyginimas. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, t. 17, p. 76–98. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2006.1.6009>.

LEONČIKAS, Tadas (2007). Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas. In *Etniškumo studijos*. 206 p.

Lietuvos gyventojai (2019). Gyventojų skaičius ir sudėtis. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai/lietuvos-gyventojai-2019/salies-gyventojai/gyventoju-skaicius-ir-sudetis>>.

Lietuvos statistikos departamentas (2013). Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tautybę. Oficialiosios statistikos portalas. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://osp.stat.gov.lt/gyventoju-ir-bustu-surasymai>>.

LSTC, PETRUŠAUSKAITĖ, Vita (2015). Reprezentatyvios tautinių mažumų apklausos ataskaita. *Lietuvoje gyvenančių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėties tyrimo ir rezultatų analizės ataskaita*. Užsakovas: Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/1_%20Tautini%C5%B3%20ma%C5%BEum%C5%B3%20apklausos%20ATASKAITA.pdf>.

MATULIONIS, Arvydas; BERESNEVIČIŪTĖ, Vida; LEONČIKAS, Tadas; FRĖJŪTĖ-RAKAUSKIENĖ, Monika; ŠLIAVAITĖ, Kristina; HEINRICH, Hans Georg; ALEKSEEVA, Olga (2011). Research Report # 9 The Russian Minority in Lithuania. ENRI-East. Interplay of European, National and Regional Identities: Nations between States along the New Eastern Borders of the European Union. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.enri-east.net/wp-content/uploads/The_Russian_Minority_in_Lithuania.pdf>.

OKUNEVIČIŪTĖ-NEVERAUSKIENĖ, Laima (2010). Tautinių mažumų integracijos į darbo rinką aspektai. *Filosofija. Sociologija*, t. 21, Nr. 4, p. 245–256.

OKUNEVIČIŪTĖ-NEVERAUSKIENĖ, Laima; GRUŽEVSKIS, Boguslavas; MOSKVINA, Julija (2007). Tautinių mažumų nedarbas bei jo mažinimo prielaidos Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, t. 18, Nr. 4, p. 23–36.

PETRUŠAUSKAITĖ, Vita; PILINKAITĖ SOTIROVIČ, Vilana (2012). Rusai Lietuvoje: etninės grupės raida ir socialinės integracijos iššūkiai 2001–2011 m. *Etniškumo studijos*, Nr. 1–2, p. 14–50.

RAMONIENĖ, Meilutė (red.) (2015). *Emigrantai: kalba ir tapatybė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 232 p. ISBN 9786094595448.

SENN, Alfred Erich (1992). *Bundanti Lietuva*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla. ISBN 5-420-01059-3.

SIPAVIČIENĖ, Audra (1995). *Ethnic Minorities in the Baltic States: Integration versus Emigration*.

SIPAVIČIENĖ, Audra (red.) (1997). *International Migration in Lithuania: Causes, Consequences, Strategy*. Vilnius: UN/ECE, LFSI. 350 p. ISBN 9986-523-39-7.

SIPAVIČIENĖ, Audra; STANKŪNIENĖ, Vlada (2011). Lietuvos gyventojų (e)migracijos dvidešimtmetis: tarp laisvės rinktis ir išgyvenimo strategijos. *Filosofija. Sociologija*, t. 22, Nr. 4, p. 323–333.

SIPAVIČIENĖ, Audra; STANKŪNIENĖ, Vlada (2013). The Social and Economic Impact of Emigration on Lithuania. *OECD. Coping with Emigration in Baltic and East European Countries*, OECD., p. 45–64. <https://doi.org/10.1787/9789264204928-en>.

ŠLIAVAITE, Kristina (2005). *From Pioneers to Target Group: Social Change, Ethnicity and Memory in a Lithuanian Nuclear Power Plant Community*. Lund Monographs in Social Anthropology 16 (PhD dissertation/daktaro disertacija).

STANKŪNIENĖ, Vlada (red.). *Lietuvos demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika. Demographic Changes and Population Policy in Lithuania*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas.

STANKŪNIENĖ, Vlada; BAUBLYTĖ, Marė; ŽIBAS, Karolis; STUMBRYŠ, Daumantas (2016). *Lietuvos demografinė kaita: ką atskleidžia gyventojų surašymai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas (Vilnius: Versus aureus). 284 p. ISBN 978-609-467-255-2 (elektroninis), ISBN 978-609-467-254-5 (spausdintinis).

STRUMICKIENĖ, Ilona (2019). Lietuvių grįžtamoji migracija: tarp nesėkmės, nostalgijos ir noro tobulinti Lietuvą. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 2 (28), p. 7–19. <https://doi.org/10.7220/2351-6561.28.1>.

ŠLIAVAITĖ, Kristina (2012). Etninės mažumos darbo rinkoje: kalbos, pilietybės ir socialinių tinklų reikšmė (Visagino atvejis). *Etniškumo studijos*, Nr. 1, p. 103–125.

TALJŪNAITĖ, Meilutė (2014). Tautinio ir pilietinio identiteto daryba ir raiška: Klaipėdos naujosios kartos rusakalbių atvejo studija. *Etniškumo studijos*, Nr. 2, p. 109–124.

TALJŪNAITĖ, Meilutė; LABANAUSKAS, Liutauras (2009). *Lietuviai svetur: tautinio tapatumo išsaugojimas*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras. 161 p. ISBN 978-9955-531-32-6.

VAN DIJK, Teun Adrianus (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society*, vol. 4 (2), p. 249–283.

КАСАТКИНА, Наталия (2007). Русские в современной Литве: меньшинство, диаспора или часть гражданского общества. *Etniškumo studijos*, Nr. 2, p. 18–42.

МАТУЛИОНИС, Арвидас; ФРЕЮТЕ-РАКАУСКЕНЕ, Моника; ШЛЯВАЙТЕ, Кристина (2013). Между локальной и европейской идентичностью: анализ этнических групп (русские, поляки, белорусы) в Литве. *Вестник Социальных Наук*, №1 (16), с. 18–42.